

Sudár Balázs

Rebab: egy hangszer a muszlim világ sodrásában

A *rebab*nak, *rubab*nak, *robab*nak, *rabab*nak vagy éppen *rawap*nak nevezett hangszer régóta jelen van a muszlim világban s egyúttal az ázsiai hangszer-történetben is. A szakmunkák rendre megemlítik, de a részletesebb elemzések sokkal inkább a jelenlegi helyzetre és nem a hangszer történetiségére vonatkoznak. Az általában felemlített néhány történeti adat többnyire magában áll, contextus nélkül. Ráadásul a fókuszban a *rebab* nevű vonóhangszerek állnak, első sorban az arab nyelvterületről. E szempontok szerint íródott a legutolsó komoly, illusztris szerzőgárdát felvonultató összefoglalás is a Grove Lexikon új hangszertörténeti kötetében.¹ Magyar művelődéstörténettel foglalkozó kutatóként, a *kopuz*sal való összefüggései miatt engem azonban éppen a hangszer feltűnésének időszaka és korai története érdekel elsősorban.²

1. Az elnevezés

A hangszer elnevezése és az általa Közép-Ázsiában jelölt instrumentum története – számos más esethez hasonlóan – nem esik egybe. A tanulmány első részében a név nyomába indulunk, melynek azonban eredete, etimológiája, sőt kiejtése is vitatott. Az arab zenetörténetet kutató Henry Georg Farmer a *rabab* alakot arabnak vélte, és megkülönböztette a – valószínűleg – perzsa *rubab*tól. Mások e szót is a perzsa kultúrkör hozományának tekintették a muszlim művelődésben.³ Az mindenesetre tény, hogy a szó az iszlám világ keleti felében tűnik fel. Abu Uszmán Amr bin Bahr al-Dzsáhib (776–869), akinek egyik munkájában először fordul elő a *rebab*, Baszrában született és Bagdadban, később Szamarrában élt az

¹ Henry George Farmer, *Rabab*. In: *The Encyclopaedia of Islam*. VI. Leiden, 1927, 1084–1086; Uő, *A History of Arabian Music*. London, 1929, 210; Alastair Dick–Christian Poché–Jack Percival Baker Dobbs–Margaret J. Kartomi–Jean During–John Baily, *Rabab*. In: *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*. Ed. by Stanley Sadie. Oxford, 2001, 696–703; <http://en.wikipedia.org/wiki/Rebab>. A *rebab*-család pengetős tagjairól elsősorban az indiai zenével kapcsolatos munkák emlékeznek meg. Például: Allyn Miner, *Sitar and Sarod in the 18th and 19th Centuries*. Delhi, 1997, 60–69.

² Sudár Balázs, *Török kopuz – magyar koboz? Hangszertörténeti tanulmány*. *Magyar Zene* 43/2 (2005) 215–227.

³ Az etimológiákra: Farmer, *Rabab*, 1084. A vita régi keletű voltára: Mehmet Zeki Pakalin, *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*. Ankara, 1954, 16–17. A név legkésőbb a 17. század óta létező, a szanszkriton alapuló magyarázatára: Miner, *i. m.*, 63.

abbaszida kalifák környezetében. Az említés egyébként hangszertörténetileg semmitmondó, pusztán a nevet rögzíti: „S hogy mi a kapcsolat Zabja és a *rebab* között egyfelől, al-Szarádin és a gyilkos között másfelől?”⁴ A bagdadi kalifák környezetében élt a perzsa Ibn Hordadbi (820–912) is, aki szintén nem sok szót vesztegetett a hangszerre, de azt azért megemlítette, hogy a bizánci öthúros lyra a *rebra* hasonlít.⁵ A Horaszánban született és talán török felmenőkkel bíró Al-Farábí (872–950) már tényleges információkat is közölt, az arabokhoz kötötte és talán vonóval való megszólaltatására utalt.⁶ Abu Abdallah Muhammed ibn Ahmed al-Hvárezmí *Mefâtih al-ulum* című, Abul Haszan Ubajdullah al-Utbí számánida vezírnek ajánlott munkájában (976–977) viszont kimondottan horaszáni hangszerként tünteti fel.⁷ Megjelenik a szintén perzsa Avicenna (980–1037) hangszerlistájában,⁸ majd tanítványánál, Ibn Zailánál (?–1048) s később a horaszáni születésű Madzs ad-dín al-Gazzálínál (?–1126), a nagy muszlim gondolkodó testvérénél is, igaz az elfelejtett hangszerek között.⁹ A rubab nevét megtaláljuk a korai perzsa költészetben is. Firdauszí (940–1020) *Sahnámé*jában többnyire a *cseng* (hárfa) társaságában szerepel, de megvan Szenájínál (1080–1131/141), Hákánínál (1122–1190), Nizámí Gendzsevinél (1141–1209) és Amír Hoszrau Dihlavinél (1253–1325) is.¹⁰ Talán a perzsa költészeti hagyomány juttatja el az anatóliai költészetbe: említi híres *Mesznevijé*ben Mevláná Dzseláeddín Rúmí (1207–1273), fia, Szultán Veled (1226–1312) pedig egyenesen *Rebab-náme* címmel írta meg tanácsadó művét.¹¹

„Tudod-e, hogy mit mond a *rebab* hangja?
Azt mondja: gyere utánam, találd meg az utat!
Rossz úton jársz, térj jó irányba:
A kérdés útján jársz, a válasz felé menj!”

⁴ Maurice Adad, *Le Kitab al Tarbi' wa-l-tadwir d'al-Gahiz*. Traduction française. IV. *Arabica* 14/3 (1967) 298.

⁵ Henry George Farmer, Ibn Khurdadbi on Musical Instruments. *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* 1928/3, 509–518.

⁶ Dick et alii., i. m., 696. Al-Farábí hosszú, elsősorban a hangolásokra és a hangok lefogására irányuló, hangszertörténetileg nehezen használható leírása: Baron Rodolph d'Erlanger, *La musique arabe*. I. Paris, 1930, 277–286. (Kovács Hajnalkának köszönöm, hogy e munka megfelelő részeihez hozzájuthattam.)

⁷ Farmer, *A History*, 210.

⁸ Uo.

⁹ Fadlou Shehadi, *Philosophies of Music in Medieval Islam*. Leiden–New York–Köln, 1995, 157; James Robson, *Tracts on Listening to Music being Dhamm al-malāhī by Ibn abī [a]l-Dunyā and Bawāriq al-ilmā' by Majd ad-Dīn al-Tūsī al-Ghazālī*. London, 1938, 175.

¹⁰ Rabāb. In: ʿAlī Akbar Dehkhodā, *Loghatnāme*. <http://www.loghatnaameh.org/dehkhodaword-detail-3af0b6a9dca5460b9b31dc8deb35d1f2-fa.html>

¹¹ Rahmī Oruç Güvenç, Birlik–Aşk–Rebab. *Birlik Bilinci* 2011/3, 25–27. Szultán Veled művére magyarul: Vajda György, A Rebāb-nāme török verseinek legendái motívumai. *Kőrösi Csoma Archivum* 6 (1932) 463–466.

Kortársuk, a törökül verselő Júnusz Emre (1240?–132?) is emlegeti e hangszert.¹² A *rebab* első részletes leírása az 1345-ben Iránban írt *Kenzu'l-tuhaf* című munkában olvasható. A 15. századi Abdülkádír Maragali szerint pedig az iszfahániak és a perzsák becsülik nagyra.¹³

Érdekes ugyanakkor, hogy hol nem említik a *rebabot*: nem szerepel például a 10. században összeállított, a későbbiekben kibővített *Ezeregyéjszaká*-ban, amelyben pedig bőven találunk zenei utalásokat.¹⁴ De ugyanígy nem találjuk meg a belső-ázsiai ujjurok emlékeiben sem (8–13. század), miközben az ő műveikben is fel-felbukkannak zeneszerszámok. Hasonlóképpen nincs nyoma Mahmúd Kasgári *Díván-i lugát at-turk*-jában sem (1073, Turkesztán). Úgy tűnik, az iszlám világ másik végébe, az Ibériai-félszigetre is csak lassan jutott el az elnevezés. Ebből a szempontból érdekes az európai zenetörténetre tett muszlim hatás: a szakmunkák úgy tartják, hogy a 11. századtól Európában adatolható vonós hangszer, a *rebec* arab eredetű.¹⁵ Ez minden bizonnyal így is van, csakhogy maga a hangszernév jóval később tűnik fel: csak a 13. századtól adatolható. Első ismert – arab kontextusba ágyazott – lejegyzése 1229-ből, az Ibériai-félszigetről való (*rabé*).¹⁶ (A hangszert a korábbiakban *giga* vagy *lyra* néven emlegették.)¹⁷ Kezdetben *rubeba*, *rebeba* alakban írták le, a ma elterjedt, középkorra értelmezett elnevezés, a *rebec* először az okszitánban, majd a francia nyelvben bukkan fel 1384-ben; kialakulását talán a *bec* 'csőr' szó inspirálta. Angliában a 15. századtól használják.¹⁸ Így tehát a kétségtelenül létező hangszer nem bizonyítja, hogy a kérdéses név is elterjedt volna a nyugati arab világban a 10–11. században. (Hozzátehetjük még, hogy a *rebec*eket fa rezonátorral építették, és nyoma sincs a két kamrás korpusznak, ami pedig a hangszercsalád jellemzője. Így tehát a korai formának sem kell szükségszerűen a *rebab*ból származnia: a kérdésről alább.¹⁹)

¹² Például: *Yunus Emre dīvanı. Tenkitli metin*. Haz. Mustafa Tatçı. Ankara, 1990, 75.

¹³ „Általában az iszfahániak között és Iránban becsülik meg. Három, négy, néha öt húrpárt feszítenek rá, és az udhoz hasonlóan hangolják.” Murat Bardakçı, *Maragalı Abdülkadir*. İstanbul, 1986, 104.

¹⁴ Henry Georg Farmer önálló tanulmányt szentelt az *Ezeregyéjszaka* zenei elemzésének: Henry Georg Farmer, *The Music of the Arabian Nights. Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain & Ireland (New Series)* 76/3–4 (1944) 172–185.

¹⁵ <http://crab.rutgers.edu/~pbutler/rebec.html>; Mary Remnant, *Rebec*. In: *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*. Ed. by Stanley Sadie. Oxford, 2001, 898–902.

¹⁶ Christopher Page, *Jerome of Moravia on the Rubeba and Viella. Galpin Society Journal* 32 (1979) 77–98; Juan Corominas, *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*. Berna, 1970, 968; Reinhart Pieter Anne Dozy, *Glossaire des mots espagnols et portugais dérivés de l'arabe*. Leiden, 1869, 328.

¹⁷ Curt Sachs, *Handbuch der Musikinstrumentenkunde*. Leipzig, 1920, 165–170.

¹⁸ *Webster's New International Dictionary of the English Language*. Ed. by William Allan Neilson–Thomas A. Knott–Paul W. Carhart. Springfield, Mass., 1958.

¹⁹ A magrebi *rebab* európai elterjedésének kiváló elemzése: Ian Woodfield, *The Early History of Viol*. Cambridge, 1984, 15–37. (Péri Benedeknek köszönöm, hogy e munkára felhívta a figyel-

Összességében azt mondhatjuk tehát, hogy a *rebab* szó a 9. században tűnik fel forrásainkban, és használata a perzsa kultúrkörhöz köthető, ahonnan azután később a törökök és az arabok felé is elterjedt. Mindez a név perzsa eredetét látszik erősíteni.²⁰

2. A hangszer

Fogós kérdés, hogy a *rebab* hangszernév mit is jelent forrásainkban. Ma alapvetően két hangszercsoportra használják: az arab világban, Törökországban és DK-Ázsiában a nyárshegedűket, Közép-Ázsiában pedig általában hosszúnyakú – ritkán rövidnyakú – pengetős hangszereket értenek rajta.²¹ Egyetlen közös elem látszik kirajzolódni, a bőrből készült rezonátor. (Ez alól markáns kivételt csak az európai *rebec*-család jelent, ami viszont nem biztos, hogy valóban a *rebab* leszármazottja.)

A hangszertörténeti kutatások egyik legnagyobb nehézségét az ábrázolások és az írott forrásokban szereplő nevek egyeztetése jelenti. A *rebab* esetében az első egészen biztos fogódzót az 1345-ben elkészült *Kenzu'l-tuhaf* című munka adja. Ebben az ismeretlen szerző leírja és le is rajzolja a hangszert. A leírás szerint a nagyjából kör alakú korpusz után két „szarv látszik, a hosszú nyak pedig sarló alakú kulcsházban végződik.” Körülbelül száz évvel később keletkezett az anatóliai Sükrullah leírása és rajza, aki egyértelműen a *Kenzu'l-tuhaf*ot követte, de részben felül is bírálta azt. A szerző szerint barackfából (*zerdali* – *armeniaca vulgaris*) a legjobb a hangszer testét készíteni, amelyet a felhasználás előtt tejben kifőznek, a vágás megkönnyítése végett. A nyakhoz szintén barack-, esetleg diófát használnak. A *rebab* testének két kamrája ('has' – *karn*) van, az egyik a *csanak* 'pohár', a másik a csanak nyaka (*csakgun bojni*). Mindkettő mélysége hét ujjnyi, szélessége (?) egy arasz és két nyitott ujj, hossza egy arasz és négy ujj. A hangszer nyaka három arasz. A nyak felőli *csanakra* egy vékony deszkalap kerül, a másakra pergamen (de van olyan mester is, aki e helyett is deszkát használ, melynek közepére lyukat vágnak, s arra teszik a pergament). Hat húrja van különféle selymekből.²² Az előző két szerzővel megegyezően Szafijuddin Urmevi (?–1294) is megemlíti, hogy egy *mugni* nevű

memet.)

²⁰ Megjegyzendő azonban, hogy az egyetlen ismert, a szászánida udvar hangszereit említő felsorolásban nem szerepel. Davoud Monchi-zadeh, Xusröv i kavātān ut Rētak. Pahlavi Text, Transcription and Translation. In: *Monumentum Georg Morgenstierne*. II. Ed. by Jacques Duchesne-Guillemin. (Acta Iranica, 22.) Leiden, 1982, 76.

²¹ A mai állapot leírására: Dick et alii, i. m.

²² Ramazan Kamiloglu, Ahmed oğlu Sükrullah ve „Edvar-ı mûsikî' adlı eseri. Doktori disszertáció. Ankara, 2007, 142–143.

zeneszerszámot a *rebab*, a *kánún* és a *nüzhe* egyesítésével hoztak létre – a *rebab* leírását viszont nem közli.²³

Szafijuddín Urmeví a Kaukázusban élt és működött, Sükrullah Anatóliában, a *Kenzu 'l-tuhaf* Iránban készült, nagyjából tehát abban a régióban, ahonnan a hangszer neve is elterjedni látszik. A *Kenzu 'l-tuhaf*-ból megismert hangszerforma azonban időben előre és visszafelé is követhető. A leginkább jellemző jegyek a következők: a sajátosan kialakított – amennyiben megállapítható, két külön anyaggal fedett, hangsúlyozottan nem csónak alakú – korpusz (hangszertest) és a nem egyenes kulcsház. A legkorábban egy 9. századi turkesztáni festményen találkozunk vele, majd megjelenik egyiptomi tányérok (9. század) és elefántcsont-faragásokon (12. század), Iránban ún. kásán talakon (12. század), a 14. századtól pedig jellemzően közép-ázsiai miniatúrákon is. (Az ábrázolások listáját lásd a függelékben!) A *Kenzu 'l-tuhaf* megszületése utáni időszakban is láthatjuk, de ekkor már számos különböző változata alakul ki. A fejlődés kétirányú:

1. Egyfelől a nyak keskenyebbé és hosszabbá válik, s a hangszer egyértelműen a hosszúnyakú lantok jellegzetességeit veszi fel. Ilyenek a maig létező himalájai hangszerek. Ezeken a *Kenzu 'l-tuhaf*-ban látható szarvak is megjelennek, és a sarlós kulcsház is szinte azonos. Ebbe az irányba mutat Sükrullah illusztrációja is. Sajátos fejlődési változatot képvisel az özbeg-ujgur *rawap*: ennek szarvai megnyúlnak, egyúttal viszont elveszítik rezonátor funkciójukat: a hangszer teste egy kamrás lesz, de bőrrrel fedett, a nyak hosszú és már nem üreges. Nem teljesen elképzelhetetlen, hogy a perzsa *tár* is a hangszercsaládhoz tartozik. Erre vallhat igen sajátos kulcsháza, amely talán a sarlós kulcsház „összenövésével” jött létre. Az első szarv eltűnik, az első kamra önálló, csepp alakú lesz. Ez utóbbi kezdetben kicsi, majd méretében fokozatosan közelít a hátsó kamrához, s ez is bőr fedést kap. A *tár* eddigi ismereteink szerint viszonylag későn, a 17. században jön létre, első ábrázolása 1669-ből való.

2. A másik fejlődési lehetőség ellentétes: a nyak rövidül és szélesedik; a szarv lassan feloldódik a nyakban, ami viszont eggyéolvad az első kamrával is. Mindemellett a hátsó kamra bőr és az első kamra fa fedése megmarad. Ilyen a maig használt afgán *rubab*. A kulcsház esetleg megváltozhat: egyenessé válhat; Indiában talán a *szitár* analógiájára megy végbe ez a folyamat. E típust a *punjabi rabab* képviseli, amelynek első ábrázolásai a mogul miniatúrákon tűnnek fel a 16. században. Ez volt a híres szikh vallásalapító, Nának guru kedvenc hangszere, s jóval később ebből alakult ki – számos rezgőhúr hozzáadásával – az indiai-pakisztáni *szarod*. E fejlődési vonal azonban máshol is megfigyelhető, némileg másképp: az Oszmán Birodalomban a 17. századtól kezdve ábrázolnak egy hangszert, amelynek furcsa, körte alakú testét kétféle rezonátor fedi (hátral

²³ Mehmet Nuri Uygur, *Safiyüddin Abdülmü'min Urmevi ve Kitabi 'l-edvârî*. İstanbul, 1999, 39–40. Urmevi eredeti szövegéhez nem sikerült hozzájutnom.

bőr, előrébb fa), nyaka viszonylag rövid, kulcsháza sarlós. Valószínűleg a 16. században is használták már, a 18. századra viszont eltűnik. (A hangszer nevére hamarosan visszatérünk.)

A két fejlődési irány nemcsak formában, de a húrok számában is eltér egymástól. A hosszúnyakú lant felé mutató vonulat esetében a kevesebb húr/húrcsoport jellemző, leginkább három kórust használnak. A rövidnyakúak felé mutató példányok esetében a húrcsoportok száma megnő (4–6).

Itt kell visszatérnünk egy gondolat erejéig a feljebb említett oszmán hangszerre. Amikor a kérdéses ábrázolások feltűnnek, az udvari zenekarok listájában nem szerepel a *rebab*.²⁴ Van viszont *kopuz*, s e név kizárásos alapon éppen a mi hangszerünkre illik rá. E tény viszont felveti annak a lehetőségét, hogy a *rebab*-család tagjait időnként *kopuz*nak is nevezhették. Ennek ugyan több munka is ellentmondani látszik, például egy 15. századi heráti irodalmi mű, a *Hangszerek vetélkedése* alkotója, Ahmedí külön kezeli a *rebabot*, a *kopuzt* és a *tanburt*, éppen úgy, ahogy a feljebb idézett Abdülkadir Maragali is.²⁵ Másfelől viszont több érv szól amellett, hogy mégiscsak jelölhettek azonos családba tartozó zeneszerszámokat. Egyrészt a *kopuz* esetében viszonylag gyakoriak a bőr tetőre való utalások.²⁶ Továbbá eléggé különös, hogy a *kopuz*nak nevezett hangszerek is két különböző csoportot alkotnak: az egyikbe inkább rövid-, a másikba pedig hosszúnyakú lantok tartoznak. Továbbá érdekes, hogy mindkét hangszert a dervisekhez kötik. Azaz eléggé komoly átfedés mutatkozik a két elnevezés által jelölt zeneszerszámok között.

Tudjuk, hogy lényegében azonos hangszereket más népek más név alatt említenek, nem lehetetlen, hogy itt is hasonló jelenséggel állunk szemben, s valamiféle rendszerességet fedezhetünk fel a közép-ázsiai hangszernevek kusza világában: a *rebab*-család török neve a *kopuz*, míg a *tanbur*-családra²⁷ elsősorban a *tár* típusú nevek (*dujár*; *szetár*; *csártár*; *sestár*) használatosak (persze sohasem kizárólagosan). Mindez pedig talán közelebb vihet a magyar koboz történetének jobb megismeréséhez is.

²⁴ Ömer Lütfi Barkan, 933–934/1527–1528 malî yılına ait bütçe örneği. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 15 (1953–1954) 326–328.

²⁵ Andras J. E. Bodrogligeti, A Masterpiece of Central Asian Turkic Satire: Ahmadi's A Contest of String Instruments. *Ural-Altaic Yearbook* 59 (1987) 55–87. Magyarul: Ahmedí, A húros hangszerek vetélkedése. Ford. Sudár Balázs. *Tradíció* 2002, 215–220.

²⁶ Sudár, i. m.

²⁷ A tanburok mindig hosszúnyakúak, testüket fával fedik, kulcsházuk pedig egyenes.

FÜGGELÉK

Rebab-típusú hangszerek ábrázolásai a 18. századig

- Hariti istennő. Festmény, Turkesztán, Yarkhoto, 9. század.²⁸
 Tál zenésszel. Kairó, 9. század.²⁹
 Tál töredéke zenésszel. Kairó, 9. század.³⁰
 Elefántcsontfaragás, Egyiptom, 12. század.³¹
 Elefántcsontfaragás, Egyiptom, 12. század.³²
 Kásán tál, Egyiptom, 11. század.³³
 Tál, Rajj, 11. század vége–12. század eleje.³⁴
 Miniatura, *Kenzu'l-tuhaf*. Irán, 14. század közepe.³⁵
 Miniatura, *Kalila ve dimna*. Herát, 1430 körül.³⁶
 Miniatura, Dzsovajni, Siráz, timurida iskola, 1438.³⁷
 Miniatura, Mír Ali Sír Nevái, *Navádiru'nn-nihája*. Herát, 1475–1480.³⁸
 Miniatura, Nizámí, *Hamsze*. Heráti iskola, 1496.³⁹
 Miniatura, Mír Ali Sír Nevái, *Díván*. Herát, 15. század vége.⁴⁰
 Miniatura, Mír Ali Sír Nevái, *Díván*. Herát, 15. század vége.⁴¹
 Miniatura, herceg rubabbal. Irán, 16. század.⁴²
 Miniatura, herceg zenészekkel. Buhara, 16. század eleje.⁴³
 Miniatura, Mír Ali Sír Nevái, *Hamsze*. Sahrúhija, 1521–1522.⁴⁴
 Miniatura, Nizámí, *Gendzsine-i eszrár*. Buhara, 1538.⁴⁵

²⁸ Marianne Yaldiz, *Along the Ancient Silk Routes: Central Asian Art from the West Berlin State Museums*. New York, 1982, 206–207.

²⁹ Henry George Farmer, *Islam*. Leipzig, 1966, 38–39.

³⁰ Farmer, *Islam*, 38–39.

³¹ Farmer, *Islam*, 46–47.

³² Farmer, *Islam*, 5.

³³ <http://icom.museum/typo3temp/pics/d508ecd8f8.jpg>.

³⁴ Farmer, *Islam*, 61.

³⁵ Farmer, *Islam*, 98–99.

³⁶ Ahmet Agaoğlu, *Preliminary Notes on Some Persian Illustrated Manuscripts in the Topkapı Sarayı Müzesi*. I. *Ars Islamica* 1 (1934) fig. 10.

³⁷ Basil William Robinson, *Origin and Date of Three Famous "Shāh-Nāme" Illustrations*. *Ars Orientalis* 1 (1954) fig. 19.

³⁸ *Miniatures, Illustrations of Alisher Navoi's Works of the XV–XIXth Centuries*. Tashkent, 1982, pl. 15.

³⁹ Farmer, *Islam*, 119.

⁴⁰ *Miniatures, Illustrations*, pl. 94.

⁴¹ *Miniatures, Illustrations*, pl. 96.

⁴² Farmer, *Islam*, 118.

⁴³ Basil William Robinson, *Islamic Painting and the Arts of the Book*. London, 1976, pl. 76.

⁴⁴ *Miniatures, Illustrations*, pl. 71.

⁴⁵ Bernard Lewis, *The World of Islam*. London, 1976, 265.

Miniatúra, Akbár és Hümajún a kertben. Indiai perzsa iskola, 1555 k.⁴⁶

Miniatúra, zenészek. Buharai iskola, 16. század második fele.⁴⁷

Miniatúra, zenészek felvonulása. *Szúrnáme*. Oszmán, 1582.⁴⁸

Miniatúra, ülő férfi *rebab*bal. Mogul, 1585 körül.⁴⁹

Miniatúra, *Darab-náme* (Farruh bég), 1589 körül.⁵⁰

Miniatúra, Háfiz, *Díván*. 1590–1595 körül.⁵¹

Miniatúra, Ibrahim Ádil sah, 1600 körül.⁵²

Aka Riza miniatúrája, elegáns férfi *rebab*bal. Közép-Ázsia, 1600.⁵³

Miniatúra, Iszkender és Nusabe. Mogul, 17. század eleje.⁵⁴

Miniatúra, *rebab*-játékos. Mogul, 1650 körül.⁵⁵

Miniatúra, Zuhúrí, *Száki-náme*. Mogul, 1685.⁵⁶

Miniatúra, Dzsihangir album. Mogul, 17. század.⁵⁷

Miniatúra, Buhara, 17–18. század.⁵⁸

⁴⁶ Arthur Upham Pope, *A Survey of Persian Art from Prehistoric Times to the Present*. V. London–New York, 1939, pl. 912.

⁴⁷ Robinson, *Islamic painting*, 599.

⁴⁸ Metin And, *Osmanlı şenliklerinde Türk sanatları*. Ankara, 1982, fig. 84.

⁴⁹ Miner, *i. m.*, fig. 46.

⁵⁰ Robert Skelton, The Mughal Artist Farrokh Beg. *Ars Orientalis* 2 (1957) fig. 2.

⁵¹ John Seyller, *Farrukh Beg in the Deccan*. *Artibus Asiae* 55/3–4 (1995) fig. 8.

⁵² Seyller, *i. m.*, fig. 3.

⁵³ http://commons.wikimedia.org/wiki/File:2_Aqa_Riza_An_Elegant_Man_Seated_under_a_Willow_Tree_1600%E2%80%93Boston,_MFA.jpg

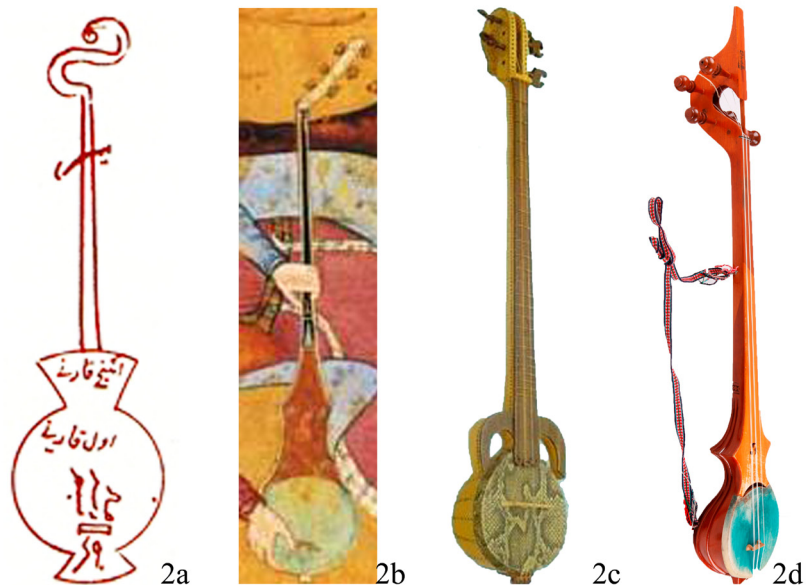
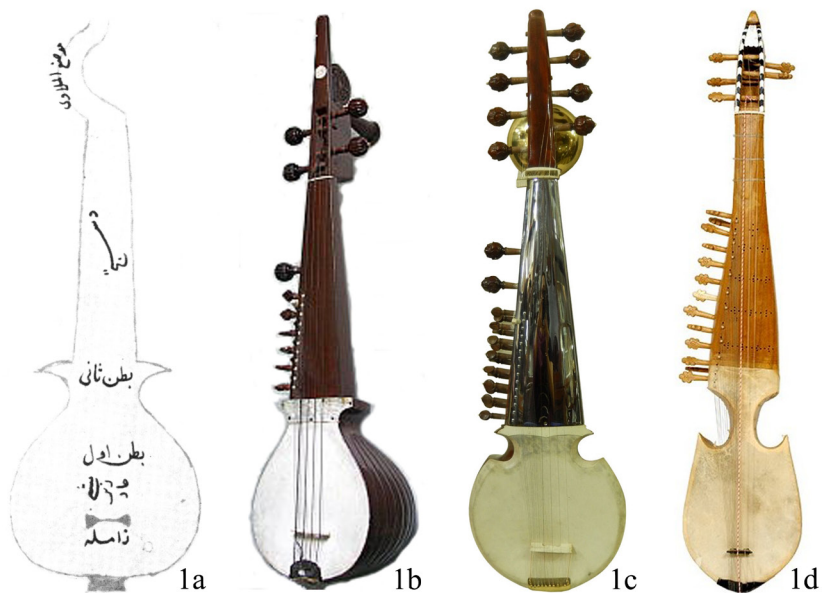
⁵⁴ Robinson, *Islamic painting*, pl. 124.

⁵⁵ Miner, *i. m.*, fig. 47.

⁵⁶ Miner, *i. m.*, fig. 5.

⁵⁷ Stuart Cary Welch, *Imperial Mughal Painting*. London–New York, 1978, pl. 28.

⁵⁸ Roderick Whitfield, *The Art of Central Asia: The Stein Collection in the British Museum*. London, 1982, pl. 86.

1. A rebab-család alakulása az üreges és rövid nyakú hangszerek irányába.
a. A Kenzu'l-tuhaf ábrázolása, 1345. b. Mai punjabi rabab. c. Mai indai szarod,
d. Mai afgán (kabuli) rabab

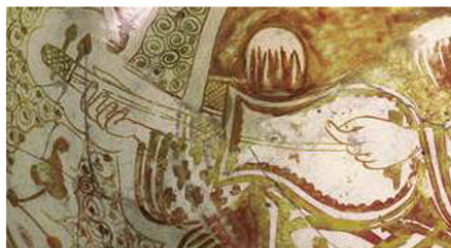
2. A rebab-család alakulása a hosszúnyakú lantok irányába.
a. A Kenzu'l-tuhaf ábrázolása, 1345. b. Sükruallah rajza, 15. század.
c. Közép-ázsiai miniatúra, 16. század. d. Mai ujgur rawap.

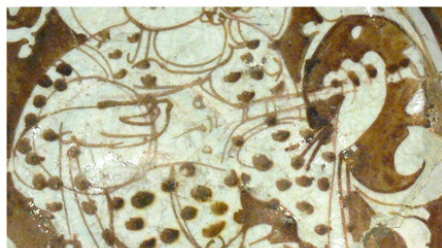
3. kép

4. kép

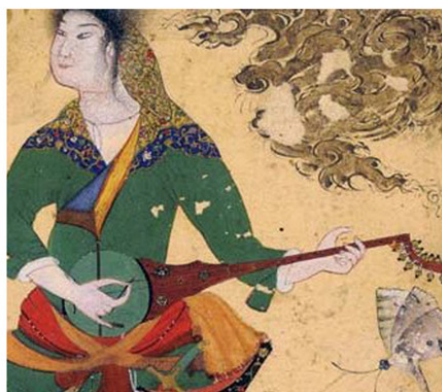
5. kép

6. kép

7. kép

8. kép

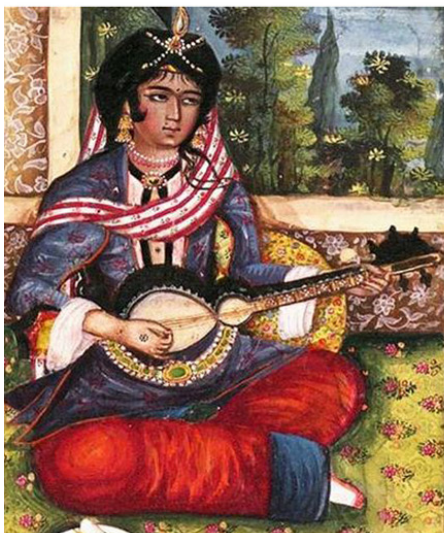
3. *Rebabon* játszó figura hariti istennő ábrázolásáról, Turkesztán, 9. század
4. *Rebabon* játszó zenész, Egyiptom, 12. század
5. *Rebab* egy tálon, Egyiptom, 12. század
6. *Rebab* egy tálon, Irán, 12. század
7. *Rebabon* játszó herceg, Közép-Ázsia, 16. század
8. Miniatura Nizámí Gendzsevi egyik művéből, Buhara, 1538

9. kép

10. kép

11. kép

12. kép

9. Miniatúra Dzsuvajni művéből, Siráz, 1438
 10. Aka Riza miniatúrája, Közép-Ázsia, 1600
 11. *Táron* játszó iráni nő, Irán, 18. század
 12. Zenész Nának guru mellett, India, 18. század

13. kép

14. kép

13. Oszmán *kopuz*-játékos, Isztambul, 1582

14. Ibrahim Ádil sahot ábrázoló miniatúra, 1600 körül